

ΠΕΡΙ ΑΛΛΟΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΑΡΧΙΚΗΣ ΒΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΜΕΛΟΥΣ

Τοῦ Δρος ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ.

Ἦσο ὀνομάζουμε στήν ψαλτική τέχνη τόν ὑπηχοῦντα βόμβο κατά τήν ἐκτέλεση στήν ἐκκλησιαστική μελωδία⁽¹⁾. Συνοπτικά ἔχουμε μιά ποικιλία εἰδῶν ἰσοκρατήματος. Τό κλασσικό ἰσοκράτημα εἶναι ἡ σταθερή ὑπήχηση πάνω στή βάση τοῦ ἐκάστοτε ἤχου, χωρίς τό ἰσοκράτημα νά ἔχει καμιά σχέση μέ τίς μελωδικές γραμμές, πού ἐκτελεῖ ὁ ψάλτης ἢ ἡ χορωδία. Ἐχουμε, ἐπίσης, τό διπλό ἰσοκράτημα, κατά τό ὁποῖο οἱ ἰσοκράτες κρατοῦν ταυτόχρονα δύο ἰσοκράτηματα (π.χ. στόν ἤχο πλάγιο τοῦ τετάρτου οἱ μισοί ἰσοκράτες κρατοῦν τή βάση ΝΗ, ἐνῶ οἱ ἄλλοι μισοί τόν δεσπόζοντα φθόγγο ΔΙ) κατά τήν ἐκτέλεση ἐνός ὕμνου.

Γίνεται πολὺς λόγος γιά τίς αἰτίες, πού ἡ βάση, τήν ὁποία παίρνει ἕνας ψάλτης ἢ μία χορωδία σταδιακά ἀνεβαίνει (ἢ καί σπανιότερα κατεβαίνει) κατά τήν διάρκεια τῆς ἐκτέλεσης ἐνός ὕμνου. Μποροῦμε νά ἀπαριθμήσουμε πολλοὺς λόγους, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων, ἡ βάση ἐνός ὕμνου σταδιακά ἀνεβαίνει.

Ἕνας βασικός λόγος γιά τήν ἄνοδο τοῦ ἴσου κατά τήν ὥρα τῆς ψαλμωδίας εἶναι ἡ διάθεση τοῦ ἐκτελεστή καί τό πόσο δυνατά ψάλλει. Συνήθως, ὅταν ψάλλουμε δυνατά ἔχουμε τήν τάση νά ἀνεβάζουμε τή βάση. Στή μακρόχρονη πορεία μου στήν ἔρευνα τῆς ψαλτικῆς τέχνης δέν ἔχω συναντήσει περίπτωση, κατά τήν ὁποία ἡ βάση ἐνός ἤχου σταδιακά νά κατεβαίνει. Σχεδόν σέ ὅλες

1) Βλ. Οἰκονόμου Χαραλάμπους, Βυζαντινῆς Μουσικῆς Χορδή, Θεωρητικόν, Πάφος 1940, σ. 149.

τίς περιπτώσεις ή βάση ενός ήχου είτε παραμένει στην αρχική του βάση είτε, τό πιο σύνηθες, σταδιακά ανεβαίνει.

Ένας άλλος λόγος γιά τόν όποιο ή βάση ανεβαίνει είναι ή ταχύτητα, μέ τήν όποία εκτελείται ένας ύμνος. Συνήθως άν ψάλλουμε γρήγορα, τότε έχουμε καί τήν τάση νά ανεβάσουμε τήν αρχική βάση τοῦ ύμνου.

Έάν έχουμε, επίσης, πάρει μιά χαμηλή βάση σ' έναν ύμνο, ό όποιος θέλει μιά πιο ψηλή βάση, τότε έχουμε τή τάση σταδιακά νά ανεβαίνουμε. Αντίθετα, όταν έχουμε πάρει μιά ψηλή βάση σ' έναν ύμνο, ό όποιος θέλει μιά πιο χαμηλή βάση, τότε ίσως έχουμε τήν τάση σταδιακά νά κατεβαίνουμε γιά νά συναντήσει τό ίσο τήν κανονική του βάση.

Όμως θά θέλαμε νά σταθοῦμε σέ μιά άγνωστη, ίσως, πτυχή του όλου θέματος, ή όποία όμως, είναι βασική καί επηρεάζει τήν όλη πλοκή τόσο τοῦ μέλους όσο καί τοῦ ισοκρατήματος.

Κατ' αρχήν θά θέλαμε νά κάνουμε μιά μουσικολογική διαπίστωση. Μία καθαρή πέμπτη καί μία καθαρή τετάρτη δέν μᾶς αθροίζουν μία καθαρή όγδόη, αλλά λίγο περισσότερο από μία όγδόη. Δηλαδή, γιά παράδειγμα, στόν ήχο πλάγιο τοῦ τετάρτου τό καθαρό διάστημα πέμπτης ΝΗ-ΔΙ, άν τό προσθέσουμε μέ τό καθαρό διάστημα τετάρτης ΔΙ-ΝΗ (τό ΝΗ τό ψηλό, τό όποιο απέχει ένα διάστημα όγδότης ψηλότερα από τό ΝΗ τό χαμηλό) δέν θά μᾶς αποτελέσουν τό καθαρό διάστημα ΝΗ-ΝΗ αλλά τό ΝΗ τό ψηλό θά βρίσκεται λίγο ψηλότερα από τήν κανονική του θέση⁽²⁾.

Αυτό τό γεγονός έχει ως αποτέλεσμα τό νά ακούγεται πολλές φορές τό ισοκράτημα πού κρατεί ένας ισοκράτης λίγο χαμηλωμένο από τό κανονικό. Γιά νά τό διαπιστώσουμε αυτό μπορούμε νά

2) Αυτό τό βλέπουμε καί από τόν τρόπο, μέ τόν όποιο χορδίζονται τά διάφορα όργανα καί ιδιαίτερα τό πιάνο καί τό βιολί. Τό βιολί χορδίζεται σέ καθαρές πέμπτες (ΛΑ-ΜΙ, ΡΕ-ΛΑ, ΣΟΛ-ΡΕ), ένῶ τό πιάνο σέ καθαρές όγδοες. Έτσι τό πιάνο θά έχει χορδισμένες μέν καθαρές όγδοες (ΝΤΟ-ΝΤΟ) αλλά ή πέμπτη του (ΝΤΟ-ΣΟΛ) θά είναι λίγο χαμηλωμένη.

κάνουμε τό ἐξῆς φωνητικό πείραμα, ἐκτελώντας τίς ἀκόλουθες ὁδηγίες στόν ἦχο πλάγιο τοῦ τετάρτου:

Α) Ὁ ἰσοκράτης παίρνει τή φυσική βάση ΝΗ καί ταυτόχρονα ὁ μελωδός μετά ἀπό μερικά δευτερόλεπτα ψάλλει τόν φθόγγο ΔΙ, ἓνα διάστημα πέμπτης ψηλότερα.

Β) Ἀκολουθῶς ὁ ἰσοκράτης παίρνει ὡς βάση τό ΔΙ (τό ὁποῖο ἔψαλλε ὁ μελωδός) καί ὁ μελωδός, μετά ἀπό μερικά δευτερόλεπτα καί ἐνῶ ὁ ἰσοκράτης συνεχίζει νά ψάλλει τό ΔΙ, ψάλλει τό φθόγγο ΝΗ' (τό ΝΗ τό ψηλό, τό ὁποῖο βρίσκεται μία ὀγδόη ψηλότερα ἀπό τή βάση τοῦ πλαγίου τετάρτου ἤχου).

Γ) Τέλος ἐνῶ ὁ ψάλτης, ψάλλει τό ΝΗ τό ψηλό, ὁ ἰσοκράτης, ἔχοντας ὡς βάση καί ὡς ἄκουσμα τό ΝΗ τό ψηλό, ψάλλει τό ΝΗ τό χαμηλό (δηλαδή τή βάση τοῦ πλαγίου τετάρτου ἤχου).

Ἄν ἐφαρμόσουμε λίγες φορές αὐτό τό πείραμα, θά διαπιστώσουμε, ὅτι ἡ βάση τοῦ πλαγίου τετάρτου θά ἀνεβεῖ σταδιακά καί ἀπό ΝΗ θά γίνεи ΝΗ δίεση καί ἀκολουθῶς ΠΑ.

Ἐάν, λοιπόν, ὁ ἰσοκράτης χρησιμοποιεῖ τό παραδοσιακό ἰσοκράτημα στόν πλάγιο τοῦ τετάρτου ἦχο, δηλαδή συνεχόμενο ΝΗ, ἡ βάση τοῦ πλαγίου τετάρτου δέν θά ἀνεβαίνει μέν, ἀλλά πολλές φορές ἡ σχέση ἰσοκρατήματος, καί μέλους δέν θά ἀκούγεται σωστή, λόγω τοῦ ὅτι ὁ μελωδός ἢ ἡ χορωδία θά ἐκτελοῦν διαστήματα καθαρὰ, δηλαδή καθαρὴ πέμπτη (ΝΗ-ΔΙ) καί καθαρὴ τετάρτη (ΔΙ-ΝΗ). Ἐάν, ὅμως, ὁ ἰσοκράτης ἐναλλάσσει τό ἰσοκράτημα καί, ὅταν ὁ ψάλτης ἢ ἡ χορωδία κινοῦνται στό χαμηλό τετράχορδο ΝΗ-ΔΙ, ὁ ἰσοκράτης παίρνει τό ἰσοκράτημα ΝΗ, ἐνῶ, ὅταν ἡ χορωδία κινεῖται στό ψηλό τετράχορδο ΔΙ-ΝΗ, ὁ ἰσοκράτης παίρνει τό ἰσοκράτημα ΔΙ, τότε τὰ ἀκούσματα θά εἶναι σωστά μέν, ἀλλά τό ἴσο σταδιακά θά ἀνεβαίνει, γιὰ τό λόγο πού ἐξηγήσαμε παραπάνω³⁾.

3) Τό πείραμα αὐτό ἐφαρμόζεται καί σέ ἄλλους ἦχους. Μποροῦμε νά δοκιμάσουμε τήν ἄσκηση αὐτή καί στόν ἦχο πλάγιο τοῦ δευτέρου, μέ τούς φθόγγους ΠΑ-ΚΕ, ὁμοίως καί στόν πρῶτο καί πλάγιο τοῦ πρώτου ἦχο πάλιν μέ τούς φθόγγους ΠΑ-ΚΕ καί στόν δεύτερο ἦχο μέ τούς φθόγγους ΝΗ-ΔΙ.

Ἔτσι δημιουργεῖται τό πρόβλημα ἂν ὁ ἰσοκράτης πρέπει νά ἀκολουθεῖ στό ἴσο τή σταδιακή ἄνοδο τοῦ μελωδοῦ ἢ τῆς χορωδίας ἢ ἂν πρέπει νά παραμένει στή βάση του. Ἐάν διαπιστωθεῖ αὐτή ἡ ὅπως φαίνεται ἀναπόφευκτη διάφωνη (μή ἁρμονική) συνήχηση ἰσοκρατήματος καί μέλους, τότε θά πρέπει, εἴτε ὁ χοράρχης, κατὰ κύριο λόγο εἴτε ὁ ὑπεύθυνος τῶν ἰσοκρατῶν, μέ ἕναν ἀνεπαίσθητο νεῦμα καί σέ ἕνα σημεῖο πού ἀρμόζει νά γίνει μία παύση τοῦ ὅλου μέλους, νά γίνει μιᾷ ἐπανατοποθέτησιν τῆς βάσεως τοῦ μέλους. Ἐάν τό ἀνέβασμα τῆς βάσεως εἶναι λίγα μόρια, τότε εἶναι καλύτερα νά μή γίνεται ἀλλαγὴ τοῦ ἴσου καί ὁ μελωδός ἢ ἡ χορωδία νά συμμορφώνεται μέ τό ἀρχικό ἴσο. Ἐάν, ὅμως, τό ἀνέβασμα τῆς μελωδίας δέν εἶναι ἀπλά μερικά μόρια, ἀλλά ἕνα ἡμιτόνιο, τότε πρέπει ὁ ἰσοκράτης νά ἀνεβεῖ καί αὐτός καί ἔτσι νά συμμορφωθεῖ μέ τή νέα βάση τοῦ μέλους, ἀλλοιῶς θά ἀκούγεται μεγάλη παραφωνία.
